

РЕЦЕНЗИЯ

от доц. д-р Красимира Ангелова Чакърова, ПУ „Паисий Хилендарски“

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

по: област на висше образование 2. Хуманитарни науки,

професионално направление 2.1. Филология,

докторска програма Български език (Морфология)

Автор: Радостина Колева Колева

Тема: Езикова и комуникативно-речева характеристика на родовите признаци в българския език

Научен ръководител: проф. д.ф.н. Вера Тервел Маровска, ПУ „Паисий Хилендарски“

1. Общо описание на представените материали

Със заповед № № РД-21-540 от 15.03.2023 г. на Ректора на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“ (ПУ) съм определена за член на научното жури за осигуряване на процедура за защита на дисертационен труд на тема „Езикова и комуникативно-речева характеристика на родовите признаци в българския език“ за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма Български език (Морфология). Автор на дисертационния труд е Радостина Колева Колева – докторантка в редовна форма на обучение към катедра Български език с научен ръководител проф. д.ф.н. Вера Тервел Маровска от ПУ „Паисий Хилендарски.

Представеният от Радостина Колева комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и със специфичните изисквания на Филологическия факултет. Включени са следните документи:

- молба до Ректора на ПУ за разкриване на процедурата за защита на дисертационен труд;
- автобиография в европейски формат;
- протокол от катедрения съвет, свързан с докладване на готовността за откриване на процедурата и с предварително обсъждане на дисертационния труд;
- дисертационен труд;
- автореферат;
- списък на научните публикации по темата на дисертацията;
- копия на научните публикации;
- декларация за оригиналност и достоверност на приложените документи;
- справка за спазване на специфичните изисквания на съответния факултет;

Вероятно по обективни причини липсва списък на забелязани цитирания.

Докторантът е приложил копия на 14 публикации по темата на дисертационния труд, като една от тях („Един интересен проблем, свързан с рода на субстантиватите за нелица в множествено число“. // *Езикова бележка – от Балан до днес*, София, 2022, 493 – 495) е пропусната в съответния списък.

2. Кратки биографични данни за докторанта

Радостина Колева Колева е родена през 1973 г. в гр. Пловдив. Завършва специалността „Български език и немски език“ в ПУ „Паисий Хилендарски“ през 1998 г., както и магистърската програма „Английски език и методика“ в същия университет (2007 г.). Работи като учител по немски език в няколко училища, а от 2013 до 2015 г. – като технически изпълнител в Дирекция за социално подпомагане „Марица“. През 2015 г., след успешно издържан конкурс, е избрана за редовен докторант в Катедрата по български език на Филологическия факултет в ПУ „Паисий Хилендарски“. В периода февруари – май 2022 г. работи като хоноруван преподавател по български език в ДЕСО, МУ – Пловдив. Член е на Лингвистичния клуб „Проф. Борис Симеонов“ (от 2015 г.) и на Съюза на учените – Пловдив (от 2019 г.).

3. Актуалност на тематиката и целесъобразност на поставените цели и задачи

Темата на изследването е много актуална предвид факта, че в българската лингвистика все още липсва монографично изследване, посветено на субстантивния род. Текстът е добре композиран и представя в пълнота особеностите на тази категория, като са разгледани подробно видовете одушевени съществителни, проявите на дефективност при функционирането на категорията, спорните въпроси около значението *мъжколичност*. Отделено е специално внимание на средния род, който неоправдано е оставал встрани от вниманието на повечето изследователи. Приносно е решението за включване на самостоятелна глава, посветена на стилистичния потенциал на трите рода.

4. Познаване на проблема

Докторантката познава отлично основните публикации, посветени на рода, в българската лингвистична литература, както и съответните части от граматиките, в които се коментира тази категория. Представеният от нея преглед на становищата за субстантивния род е много задълбочен, личи уважението към традицията, но не липсват и критични бележки, които дават възможност на докторантката да формулира собствената си позиция по отношение на отделни дискуссионни въпроси. Бих могла да обобщя, че тази част от изложението е убедително доказателство за висока лингвистична ерудиция.

5. Методика на изследването

За изпълнение на главната цел на научния анализ – „пълно актуално описание на лексикално-граматичната категория род на съществителните имена в морфологичен и в стилистичен аспект на съвременния етап от развитието на българския книжовен език“ (стр. 7), авторката е използвала два основни метода: дескриптивния (включващ синхронно описание, систематизиране и обобщение) и емпиричния метод. Смятам, че избраната методика дава добра възможност за постигане на поставената цел и решаването на конкретните изследователски задачи.

6. Характеристика и оценка на дисертационния труд

Дисертационният труд е с общ обем от 242 стр., от които 227 стр. текст; 13 стр. библиография (включваща 130 заглавия на кирилица и 6 на латиница) и списък на ексцерпирани източници; 1 стр. описание на приносните моменти.

Текстът се състои от увод, три глави и заключение. Богатата библиография, която е посочена в края на разработката, показва както добросъвестността на докторантката при проучване на теоретичните постановки, свързани с темата на дисертацията, така и уменията ѝ да обобщава различни мнения и да ги използва при търсенето на собствени концептуални решения.

Първа глава е озаглавена „Категорията род на съществителните имена в теоретичен аспект“ (Вероятно в резултат на недоглеждане в увода названието на същата глава е друго: „Категорията род“.) В нея авторката представя логико-философска интерпретация на съществителното като вид дума, накратко разглежда въпроса за типологията на субстантивния род и прави критичен преглед на становищата на българските и чужди езиковеди за категорията род при съществителните имена от Възраждането до днес.

Във втора глава („Лексикално-граматичната категория род на съществителните имена“) докторантката предлага свои решения на някои от спорните въпроси, свързани с категорията род на съществителните имена: наличието или липсата на семантика, значението мъжколичност, различаването на род в мн.ч. и др. Отделено е внимание на различните класове съществителни имена: на одушевените (названия на лица и на животни), както и на някои групи дефективни съществителни – съществителните от общ род, маскулизираните, вариращите по род субстантиви, съществителните *pluralia tantum* и съществителните *dualia tantum*. Висока оценка заслужава частта, посветена на т.нар. колективни съществителни имена в съвременния български език, които не са добре проучени в нашето езикознание. С основание Р. Колева се опитва да прецизира термина, с който се именуват тези съществителни, като предлага алтернативно название – обобщаващи съществителни имена (дуалия и плуралия тантум). Към тях са отнесени съществителните с дуална семантика (напр.

кумове, сватове, кръстници), етнонимите (напр. *германци, шведи, българи*) и катоиконимите (*пловдивчани, виенчани, плевенчани* и др.). Особено ценна е идеята да се потърси критерий, с помощта на който обобщаващите съществителни да бъдат разграничени от други дуални съществителни, привидно сходни с тях – срв.: *стопани, домакини* (примерите са на авторката) и др. под. Такъв критерий е тестът за маскулинизация, т.е. опитът с мъжкородовото съществително, включено в семантичния обем на субстантива, да се назове жена, напр. *Тя е нашият любезен домакин; Тя е грижовен стопанин*, но **Тя е моят хазаин, *Тя е моят кум*. (Единствено в последните два примера може да се говори за същински обобщаващи имена.) Тук бих допълнила наблюденията на дисертантката, отбелязвайки, че същият тест може да бъде приложен и по отношение на недуални съществителни от типа *астматици, диабетици, шизофреници, епилептици, холерици, сангвиници, меланхолици* и др., назоваващи група лица, обединени от обща характеристика (заболяване, вид темперамент и пр.) – срв.: *Тя е диабетик, Тя е сангвиник* и др. под.

Висока оценка заслужава третата глава от дисертационния труд („Родовите признаци и конотативната им семантика”), в която се акцентува върху стилистичните възможности на родовете. Разгледан е подробно конотативният потенциал на трите рода. Заслужава внимание въведеният от авторката термин „лексикално-граматична метафора“, с която тя назовава преносните употреби на отделните родове. Що се отнася до понятието „лексикално-граматична неутрализация“, то е използвано при обяснението на явлението маскулинизация. Тук обаче е направена важната уговорка, че подобно понятие не трябва да се използва механично, тъй като „е свързано основно с грамемите в морфологичните категории“ (стр. 180). Ето защо дисертантката предпочита да тълкува маскулинизацията като проява на принципа за езиковата икономия.

Като съществен принос на рецензирания текст бих посочила задълбочения анализ на субстантивния среден род в съвременния български език. Дистанцирайки се от становището на Д. Чизмаров, авторката доказва убедително, че съществителните от среден род, назоваващи възрастни лица, не са неутрални в стилистично отношение, а служат за целите на лексикално-граматична метафора.

Интересна е идеята на Р. Колева да разграничи понятията олицетворение и одухотворяване: олицетворение е явлението, при което на неодушевени обекти или животни се приписват човешки признаци, а одухотворяване – явлението, при което денотат от неживата действителност се описва като животно или одушевлено същество нечовек. В контекста на казаното възниква следният въпрос: има ли олицетворение в примери от типа

Тя подкара коня към чеимата. Тъй като бяха уморени и изтощени, и **двамата** имаха нужда от вода? Ако отговорът е утвърдителен, как може да обясни липсата на експресия?

7. Приноси и значимост на разработката за науката и практиката

Дисертационният труд на Радостина Колева представлява първото монографично изследване на родовите признаци и техния стилистичен потенциал, резултатите от което могат да бъдат успешно приложени в обучението по български език (като роден и като чужд), както и в преводаческата дейност.

Формулираните в края на дисертационния труд и на автореферата научни приноси напълно съответстват на направените наблюдения и анализи и произтичат от постигнатите резултати.

8. Преценка на публикациите по дисертационния труд

В автореферата са посочени 13 публикации по темата на дисертационния труд, но в пакета документи са приложени 13 сканирани статии и една езикова бележка, които са включени в различни сборници и периодични издания (в т.ч. и реферирано) и представят различни аспекти от разглежданата в дисертацията проблематика. Този брой значително надвишава специфичните допълнителни изисквания на Филологическия факултет. Две от статиите са от международни научни форуми и са отпечатани в Унгария и Германия, а изследването *За някои разногласия в науката, свързани с лексикално-граматичната категория род на съществителните имена* е отличено с първа награда на Осмата международна конференция на младите учени (секция „Лингвистика“), организирана от СУБ – Пловдив през 2020 г.

Общото впечатление от всички публикации е положително. В тях проличава личната позиция на докторантката; езикът на изложението е ясен и стилистично издържан; формулираните изводи са аргументирани и убедителни.

9. Лично участие на докторантката

Смятам, че проведеното дисертационно проучване и формулирането на основните изводи от научния анализ са лична заслуга и безспорен принос на докторантката.

10. Автореферат

Авторефератът (в обем 31 стр.) отразява точно и обективно съдържанието на дисертацията и резултатите от проведеното изследване. Тук проличават уменията на докторантката да изгражда ясен, стегнат и максимално информативен текст.

11. Критични забележки и препоръки

Като слабост на рецензирания труд бих отбелязала факта, че в заглавието се говори за комуникативно-речева характеристика на родовите признаци, а въпросният термин е

споменат само веднъж в изложението (стр. 5). Бих препоръчала при евентуална преработка на текста този аспект от проучването да бъде по-задълбочено представен. Нужно е също да се прецизира терминът „истинска родова триада“, тъй като той се отнася не само до примери за сродни думи от типа *българин, българка и българче* (пример на дисертантката), но и за редове лексеми от типа *дядо, баба и внуче*.

12. Лични впечатления

Познавам Радостина Колева от нейните студентски години и най-вече от периода на редовната ѝ докторантура. Впечатлена съм от високото ѝ чувство за отговорност, от последователността, с която работи по различни научни проекти (включително и при подготовката на няколко наши публикации в съавторство). Свидетелка съм на всички етапи в изграждането на дисертационния ѝ текст, на впечатляващото ѝ старание при събирането на таксономичния фонд. Поздравявам я за това, че успя да доведе проучването си до успешен край.

13. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Отчитайки споменатите по-горе достойнства на дисертационния труд, препоръчвам той да бъде подготвен за публикуване, за да стане достояние на широк кръг читатели.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд „Езикова и комуникативно-речева характеристика на родовите признаци в българския език“ съдържа значими научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в областта на българското езикознание и отговарят на изисквания(та) на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Като имам предвид качествата на обсъждания труд, както и задълбочените теоретични познания на докторантката, способността ѝ за самостоятелно провеждане на научно изследване, за формулиране на ясни и непротиворечиви изводи, убедено давам положителна оценка на проведеното изследване и препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на Радостина Колева Колева образователната и научна степен „доктор“ в област на висше образование 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология, докторска програма Български език (Морфология).

05.04.2023 г.

Рецензент:

доц. д-р Красимира Чакърва